

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRK TURİZM SEKTÖRÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Zehra EGE*

Arş. Gör. Arzu GÜRDOĞAN**

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birisi, sermaye birikiminin yetersizliğidir. Söz konusu ülkelerde yatırımlar için gerekli olan sermaye miktarı, yabancı sermaye ile giderilmeye çalışılır.

Ülkemizde doğrudan yabancı sermaye yatırımları, genelde sanayi sektörüne yönelik olmakla birlikte, hizmet sektörü ve bu sektör içinde yer alan turizm sektörüne yönelik yabancı sermaye girişlerinde son yıllarda belirgin bir artış izlenmektedir. Turizm sektörü açısından yabancı sermaye, yatırımlar için gerekli finansmanın sağlanmasının yanında, yönetim becerilerinin geliştirilmesi ve özellikle dış pazar olanaklarının artırılması konularında önemli olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye, Turizm Sektörü.

ABSTRACT

One of the most important problems of the developing countries is the deficiency of capital accumulation. The needed capital for the investment in the mentioned countries is to be supplied by foreign investment.

In our country although the foreign direct investment are generally towards industry sector, there has been a remarkable increase in the incoming foreign investments in the service sector and in which the tourism sector is placed. foreign investment provides the necessary financial investment in the tourism sector and also it is important in the development of the management skills and especially the external market possibilities.

Keywords: Foreign Direct Investment, Tourism Sector.

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerde ekonomi politikasının temel hedefi, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmektir. Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için de yeterli sermaye birikiminin sağlanmış olması gerekir. Ancak gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından birisi, yeterli sermaye birikiminin olmamasıdır. Bu nedenle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, sermaye miktarındaki bu yetersizliği yabancı sermaye ile gidermeye çalışmaktadırlar.

Ekonomik kalkınma sürecinde bir alternatif yol olarak değerlendirilen yabancı sermaye, ülkeye, kısa ve uzun dönemli portföy yatırımları ya da doğrudan yatırımlar şeklinde girebilmektedir. Portföy yatırımları, bir faiz ya da kar payı karşılığında uluslararası sermaye piyasalarından yabancı şirketlerce ihraç edilen borç senedi, tahvil ve hisse senetlerinin satın alınmasıdır (İyibozkurt, 1985: 129). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise teknoloji, marka, işletmecilik bilgisinin yanısıra yatırımcıya yatırımını kontrol etme yetkisini de sağlamaktadır (Karluk, 2001: 100). Bu açıdan doğrudan yatırımlar, portföy yatırımlarından ayrılmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli katkılarda bulunabileceği sektörlerden birisi de turizm sektörüdür. Turizm yatırımları, yatırım başlangıç maliyetleri yüksek olan ve işletme aşamasına geçildikten sonra da sabit giderlerin toplam giderler

* Adnan Menderes Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Yüksekokulu

** Adnan Menderes Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Ve Otelcilik Yüksekokulu

içindeki paylarının %60-70 düzeylerinde seyrettiği yatırımlar olarak kabul edilmektedir. (Kahraman, 1997: 21). Bu nedenle, turizm yatırımlarının gerçekleştirilmesinde karşılaşılan finansman sorununu gidermede yabancı sermaye, önemli bir alternatif çözüm yolu olabilir. Turizm sektörü açısından yabancı sermayenin önemi, yatırımlar için gerekli finansmanın sağlanması yanında, yönetim becerilerinin geliştirilmesi ve özellikle dış pazar olanaklarının geliştirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kapsamı, dünyadaki ve Türkiye'deki durumu ikincil verilerden yararlanılarak incelenecek ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülkemiz turizm sektörü açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır.

I. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların az ve kısıtlı olması ve bu tasarruflara dayanılarak yapılacak yatırımların sağlayacağı kalkınma hızının yeterli olmaması gibi nedenlerle, bu tür ülkelerin kalkınmalarına hız verebilmeleri için yabancı sermayeden yararlanmaları bir çözüm yolu olarak düşünülebilir (Tutar, 1990: 51).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı, bir firmanın üretimini, kurulu olduğu ülkenin sınırları ötesine yaymak üzere yabancı ülkelerde üretim tesisi kurması ya da mevcut üretim tesislerini satın alması, şeklinde tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 1999: 664).

Bir başka tanımda ise, bir ülkedeki bir işletmeyi satın almak ya da yeni kurulan bir işletmeye kuruluş sermayesi sağlamak ya da mevcut bir işletmenin sermayesini arttırmak yoluyla yabancı bir ülkede bulunan işletmeler tarafından bu ülkede bulunan işletmelere yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini getiren yatırım, yabancı sermaye yatırımı olarak da ifade edilmektedir (Karlık ve Zılloğlu, 1988, 254).

Mevzuatımızda ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu'nda şu şekilde tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 17.06.2003).

Yabancı sermaye, yabancı yatırımcı tarafından getirilen;

- Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasınca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye,
- Şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç),
- Makine ve teçhizat,
- Sınai ve fikri mülkiyet hakları,
- Yurt içinden sağlanan, yeniden yatırımda kullanılan kar, hasılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırım ile ilgili diğer haklar,
- Doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar

gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla yeni şirket kurmak ve şube açmak, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi, menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı ifade etmektedir.

Aynı kanunda yabancı yatırımcı, yabancı ülkelerin vatandaşlığına sahip olan gerçek kişiler ile yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının yanı sıra, yabancı ülkelerin kanunlarına göre kurulmuş tüzel kişileri ve uluslararası kuruluşları ifade etmektedir.

Ülkeler, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını tercih ederken, bazı avantajlar elde etmeyi beklerler. Söz konusu avantajlar şu şekilde sıralanabilir (Yağcı, 2002: 134, Başol vd., 1995: 290, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/dtdergi/ocak98/cokulus.htm>):

- Ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine katkıda bulunmak,
- Ekonomik büyüme, istihdam ve teknolojik gelişmeyi olumlu yönde etkilemek,
- Getirdiği yenilikçi yönetim ve pazarlama anlayışıyla ulusal ekonominin gelişmesine katkıda bulunmak,
- Ülke içinde sağlıklı bir rekabet ortamı yaratmak,
- Know-how getirmek,
- Gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin politik ve ekonomik desteğini sağlamak,
- Çevreyi korumak, insan kaynaklarını geliştirmek,
- Devletin vergi gelirlerini arttırmak,
- Yurt dışı tanıtımında yabancı firmaların prestij ve olanaklarından yararlanmak.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yukarıda sayılan avantajları yanında bir takım dezavantajları da söz konusudur (Seyidoğlu, 1996: 658-659).

- Bir plana bağlı olmadan kabul edilen yabancı sermaye, ana sektörleri ele geçirerek ekonomiyi denetim altına alabilir.
- Yabancı sermayeli işletmelerde ileri üretim teknikleri uygulanırken, diğer alanlarda geleneksel üretim yapısının sürdürülmesi ekonominin bütünlüğünü bozabilir.
- Küçük ölçekli yerli işletmeler karşısında, yabancı sermayeli işletmelerin sahip olduğu sermaye miktarı, ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi, kendilerine haksız bir rekabet üstünlüğü sağlar. Bu da yerli işletmelerin sektörü terk etmelerine ve ekonomide tam bir tekel konuma geçmelerine neden olabilir.
- Yabancı sermayeli işletmelerin, araştırma geliştirme faaliyetlerini kendi ülkelerinde yapmaları, buna karşılık yeni teknolojileri kullanmaya zorlamaları, ülkenin teknoloji konusunda dışa bağımlı hale gelmesine neden olabilir.

II. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Dünya ekonomisinde iyileşme, ülkelerin yatırım ortamını iyileştirme çabaları, teknolojik gelişmeler, küresel rekabetin artmasından kaynaklanan şirket birleşmeleri ve ülkelerin birbirleri ile doğrudan yabancı yatırımları çekmek için rekabet içinde olmaları, kendi ülkeleri dışında yatırım yapmak isteyen yatırımcıların ilgisini çekmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, II. Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmaya başlamış ve özellikle 1980'lerden itibaren tüm ülkelerin üzerinde yoğunlaştığı bir konu haline gelmiştir (Yağcı, 2002: 133). 2000-2004 yılları arasında dalgalı bir seyir izleyen uluslararası doğrudan yatırımlarının Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın yaptığı araştırmalarda 2005 yılından sonraki dönemlerde artış trendine girmesi beklenmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2006: 3).

**Tablo 1. Yıllar İtibariyle Dünyada Uluslararası Doğrudan Yatırımlar
(Milyar \$)**

Yıllar	Doğrudan Yatırımlar
2000	1.396,5
2001	825,9
2002	716,1
2003	632,6
2004	648,1
2005	916,3

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2006, Ankara.

2000 yılında 1.396,5 milyar ABD Doları olarak gerçekleşen uluslararası doğrudan yatırım miktarı, 2003 yılına kadar bir düşüş trendine girse de sonraki dönemlerde artış yönünde gelişme göstermiştir. Uluslararası yatırımlar, 2004 yılında 648,1 milyar ABD Dolarına, 2005 yılında da 916,3 milyar ABD Dolarına yükselmiştir.

Yabancı sermayenin dünya ekonomisindeki genel dağılımı veya yönelmesinde en önemli unsurlar verimlilik ve karlılıktır. Ayrıca, hukuku işlemlerdeki kolaylıklar, siyasal ve ekonomik istikrar da önemli olmaktadır (Çetinkaya, 2004: 245).

Doğrudan yabancı yatırımlar, genel olarak yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyen çok uluslu şirketler tarafından yapılırlar (Delice, 2005: 172). Çok uluslu şirketler, aynı anda bir çok ülkede üretim yapabilirler. Büyük bir sermaye ve teknoloji gücünü temsil ederler (Seyidoğlu, 1996: 660). Söz konusu şirketler, yabancı bir ülkede yatırım kararı alırken, ülkenin sahip olduğu ucuz ve kalifiye işgücü, hammadde kaynakları, iç pazarın büyüklüğü, gelişmiş pazarlara yakınlığı, ulaştırma ve haberleşme olanaklarının yanısıra, ekonomik istikrar, yabancı sermaye mevzuatı, ülkenin sağladığı teşvikler, vergi ve dış ticaret politikası gibi unsurları da dikkate almaktadırlar. (<http://www.hazine.gov.tr/yayin/SureliYayinlar/HazineDergileri/Sayi12/hakanozyildiz.pdf>)

Uluslararası yatırımların büyük çoğunluğu gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilmektedir. Çünkü, söz konusu ülkeler, yatırımcıların beklentilerini en iyi karşılayan ülkeler olarak kabul edilmektedir. Son dönemlerde Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere gibi ülkelere Çin de eklenmiştir.

Tablo 2. En Fazla Uluslararası Doğrudan Yatırım Çeken On Ülke ve Türkiye (2002-2004) (Milyar \$)

2002			2003			2004		
Sıra	Ülke	Yatırım Miktarı	Sıra	Ülke	Yatırım Miktarı	Sıra	Ülke	Yatırım Miktarı
1	Lüksemburg	117,2	1	Lüksemburg	91,0	1	ABD	95,9
2	ABD	71,3	2	ABD	56,8	2	İngiltere	78,4
3	Çin	52,7	3	Çin	53,5	3	Çin	60,6
4	Almanya	50,5	4	Fransa	42,5	4	Lüksemburg	57,0
5	Fransa	49,0	5	Belçika	32,1	5	Avustralya	42,6
6	İspanya	43,7	6	İspanya	29,0	6	Belçika	34,4
7	İrlanda	29,0	7	Almanya	27,3	7	Hong Kong	34,0
8	Hollanda	25,0	8	İrlanda	26,9	8	Fransa	24,3
9	İngiltere	24,0	9	İngiltere	20,3	9	İspanya	18,4
10	Kanada	21,5	10	Hollanda	19,3	10	Brezilya	18,2
51	Türkiye	1,1	50	Türkiye	1,8	35	Türkiye	2,7
	Toplam	716,1		Toplam	632,6		Toplam	648,1

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2006, Ankara.

Uluslararası doğrudan yatırım girişleri açısından Lüksemburg, 2002 ve 2003 yıllarında en çok yatırım çeken ülkeler sıralamasında ilk sırayı alırken, 2004 yılında 4. sırada yer almaktadır. 2002 yılında 716,1 milyar ABD Doları olan dünya doğrudan yatırım miktarının büyük bir kısmını Lüksemburg çekmiştir. Lüksemburg'u ABD, Çin ve Almanya izlemektedir. Türkiye ise 2002 yılında oldukça düşük düzeyde denilebilecek miktarda (1,1 milyar ABD Doları) yatırım çekebilmiştir ve 51. sırada yer almıştır. 2003 yılında ise en çok doğrudan yatırım çeken ülkeler, Lüksemburg, ABD, Çin ve Fransa şeklinde sıralanmaktadır. Türkiye bu yıl içinde bir önceki yıla oranla kendisine yönelik doğrudan yatırımları biraz daha arttırmış ve 1,8 milyar ABD Doları ile bir sıra yükselmiş ve 50. sırada yer almıştır. 2004 yılında ise ilk sıralar yine gelişmiş ülkelere ait olurken, Türkiye'de 2,7 milyar ABD Doları yatırım gerçekleşmiş ve en çok yatırım çeken ülkeler arasındaki yerini 15 sıra yükselterek 35. olmuştur.

III. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Ülkemizde ilk yabancı sermaye yatırımları, İmparatorluk döneminde başlamıştır. İlk yatırımlar, demiryolu yapımı için İngiliz firmaları tarafından gerçekleştirilmiştir (Kütükoğlu, 1992: 124). Asıl gelişmeler ise 1980 sonrası döneme rastlamaktadır. Türkiye'de 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararlarıyla 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile gelecek yabancı sermayenin iştirak alanları genişletilmiş, yabancı sermaye yatırımı ile iştirak miktarlarına konulan alt sınırlar kaldırılmış, karayolu yapımına yabancı sermayenin katılımı sağlanmış, yabancı bankaların Türkiye'de şube açmaları kolaylaştırılmış ve yabancı sermaye yatırımlarında uygulanan gümrük başışıklıkları genişletilmiştir (Dirimtekin, 1989: 191). 17 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile Hazineden izin alma sistemi kaldırılarak yabancı yatırımcıya yerli yatırımcı ile eşit şartlar getirilmiştir. Ayrıca, 50.000 ABD Doları sermaye koşulu da kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra Kanun, yatırımda ve kar transferlerinde serbestlik, gayrimenkul alımı, uyuşmazlıkların çözümü, uluslararası tahkim, nakdi olmayan

sermayenin kıymet değerlendirmesi, yabancı personel istihdamı ve irtibat büroları açılması konularında liberal bir yabancı sermaye ortamı getirmektedir.

Ülkemize giren doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelendiğinde, dalgalı ancak, giderek artan bir seyir izlediği görülmektedir.

Tablo 3. Yıllar İtibariyle Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Yıllar	Firma Sayısı	Yatırım Miktarı (Milyon \$)
2000	447	1.707
2001	484	3.374
2002	498	622
2003	1.108	745
2004	2.120	1.291
2005	2.879	8.519
2006*	2.578	15.867

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2007, Ankara.

(*): Geçici veriler (Kasım ayı itibariyle)

2000 ve 2006 yılları arasındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları incelendiğinde, 2001, 2005 ve 2006 yıllarında önemli girişlerin olduğu görülmektedir. 2000 yılında 1.707 milyon ABD Doları olan doğrudan yatırım tutarı, 2001 yılında 3.374 milyon ABD Dolarına, 2005 yılında da 8.519 milyon ABD Dolarına, 2006 yılı Kasım ayı verilerine göre 15.867 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır.

Büyüme, enflasyon ve faiz oranları gibi makroekonomik göstergelerdeki iyileşme, Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerine ilişkin süreç ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik yapısal reformların hız kazanması, Türkiye’nin uluslararası doğrudan yatırımlar açısından cazibesini arttırmıştır. Özellikle özelleştirme ihalelerine yabancı yatırımcıların gösterdikleri ilgi, Türkiye’nin artan cazibesine somut örnek teşkil etmektedir (Hazine Müsteşarlığı, 2006: 13).

Türkiye’de doğrudan yatırımların gelişmeye başladığı 1980’lerden sonraki dönemlerdeki gelişmelerin önemli bir boyutu, kendisini yatırımların sektörel dağılımında göstermektedir (Bal, 2000: 239). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları genelde sanayi sektörüne yönelik olmakla birlikte, hizmet sektöründe de son yıllarda önemli girişlerin olduğu gözlenmektedir. Çünkü hizmetler sektörü, gerek Türkiye’de gerekse dünyada en hızlı gelişen sektör niteliğindedir. Hizmetler sektöründe yabancı sermaye yatırımlarının son yıllarda artmasının en önemli nedeni olarak sektörde üretilen ürünlerin üretildiği anda ve yerde tüketilme zorunluluğundan dolayı maddi olarak ihraç edilemez nitelikte olması gösterilebilir.

Ülkemize gelen yabancı sermaye miktarı, ekonomideki ana sektörler itibariyle incelendiğinde, son yıllarda yabancı sermayenin en çok ilgi gösterdiği sektörün, hizmetler sektörü olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Yabancı Sermaye Girişlerinin Sektörlere Göre Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006*
Sektörler					
Tarım	2	15	81	45	88
Sanayi	110	448	214	788	1.161
Hizmetler	510	282	996	7.686	14.618
Toplam	622	745	1.291	8.519	15.867

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2007, Ankara.

(*): Geçici veriler (Kasım ayı itibariyle)

2004 yılından itibaren hizmetler sektöründe ciddi bir yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. 2003 yılında 282 milyon ABD Doları olan yabancı sermaye miktarı, 2004 yılında 996 milyon ABD Dolarına, 2005 yılında ciddi bir artışla 7.686 milyon ABD Dolarına yükselmiştir. 2006 yılının Kasım ayı verilerine göre ise bu rakam 14.618 milyon ABD Dolarına yükselmiştir. Hizmetler sektörü içinde en fazla yabancı sermaye girişi, mali aracı kuruluşlarda, ulaştırma ve haberleşme işletmelerinde, toptan ve perakende ticarete olurken, sanayi sektöründe en fazla giriş, gıda ürünleri, kimyasal ürünlerin imalatı ve tekstilde yaşanmaktadır (Hazine Müsteşarlığı, 2007:3).

Ülkemize gelen yabancı sermayenin ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin önemli bir paya sahip olduğu ve özellikle 2004 yılından itibaren yatırımlarını artırdıkları gözlenmektedir.

Tablo 5. Yabancı Sermayeli Şirketlerin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(Firma Sayısı)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006*	1954-2006 Toplam
Ülke Grupları						
AB Ülkeleri (25)	231	466	1.078	1.699	1.928	8.084
Diğer Avrupa Ülkeleri (AB hariç)	50	145	289	358	355	1.790
Amerika	44	67	121	139	138	904
Asya	149	388	552	595	572	3.546
Afrika	14	30	46	62	41	268
Diğer	10	12	34	26	53	190
Toplam	498	1.108	2.120	2.879	3.087	14.782

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2007, Ankara.

(*): Geçici veriler (Kasım ayı itibariyle)

Yabancı sermayeli şirketler ülke gruplarına göre değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden ülkemize gelen yabancı sermayeli şirketlerin sayısı önemli bir paya sahiptir. Toplam 14.782 yabancı sermayeli şirketin %67'si (8.084), Avrupa Birliği'ne üye ülkelerindedir. Avrupa Birliği ülkelerinden gelen şirketler, özellikle 2004 yılından itibaren ülkemizi yatırım açısından cazip bulmuşlar ve yatırımlarını gerçekleştirmişlerdir. 2003 yılında 466 olan firma sayısı, 2004'de 1.078, 2005'de 1.699, 2006'nın Kasım ayı verilerine göre ise 1.928 olmuştur. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere ön plana çıkan ülkelerdir. Avrupa Birliği'ne üye olmayan ülkeleri de (İsviçre, Bulgaristan vb.) ilave ettiğimizde, Avrupa ülkelerinin payı daha da yükselmektedir. Avrupa ülkelerini sırasıyla, Asya ülkeleri (Azerbeycan, İran, Çin) ve Amerika izlemektedir.

Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden gelen yabancı şirket sayısındaki artış, sermaye miktarı açısından da hissedilmektedir ve bu ülkelerden gelen sermaye miktarı, toplam yabancı sermayenin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Tablo 6. Yabancı Sermaye Girişlerinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı

(Milyon \$)

Yıllar Ülke Grupları	2002	2003	2004	2005	2006*
AB Ülkeleri (25)	455	555	1.025	4.974	13.208
Diğer Avrupa Ülkeleri	64	70	109	1.662	68
Amerika	9	58	97	122	721
Asya	70	60	60	1.756	1.814
Afrika	-	-	-	3	31
Diğer	24	2	-	2	25
Toplam	622	745	1.291	8.519	15.867

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2007, Ankara.

(*): Geçici veriler (Kasım ayı itibariyle)

Tabloda da görüldüğü gibi, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden gelen yabancı sermaye miktarı yıllar itibariyle incelendiğinde, sürekli bir artış eğilimi içinde oldukları söylenebilir. Özellikle 2005 yılında Avrupa Birliği ülkelerinden gelen yabancı sermaye, bir önceki yıla oranla %480'nin üzerinde bir artış göstererek 1.025 milyon ABD Dolarından 4.974 milyon ABD Dolarına yükselmiştir. Diğer ülkelerden gelen sermaye miktarında da 2005 yılında bir önceki yıla oranla ciddi bir artış görülmektedir. Bunun nedenleri arasında 2005 yılında gerçekleştirilen özelleştirme faaliyetlerinin önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir (Hazine Müsteşarlığı, 2006: 13).

Ülkemize gelen yabancı sermaye genel olarak değerlendirildiğinde, 2003 yılından itibaren izin sisteminin kaldırılmış olması nedeniyle önemli artışların sağlandığı

görülmektedir. Ayrıca, yasal bir takım düzenlemelerin (yatırımda serbestlik, gayrimenkul alımı, uluslararası tahkim, kar transferlerinde serbestlik vb.) yapılmış olması, işlemlerin kolaylaştırılması gibi faktörler, yabancı sermaye girişlerini hızlandırmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2006: 13). Ancak yine de Türkiye'nin yabancı sermaye girişleri konusunda istenilen noktada olmadığı söylenebilir. Çünkü, yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmasını engelleyen bazı unsurlar bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür (Yağcı, 2002: 144).

- Makro ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar,
- Özelleştirme ve diğer reformların yavaş bir seyirde ilerlemesi,
- Bakanlıklar arası eşgüdümsüzlüğün bir yandan yetki karmaşasına, diğer yandan da yatırımcı açısından sorumluluğun kime ait olduğu noktasında belirsizliklere neden olması,
- Kayıt dışı ekonominin varlığı,
- Vergi sisteminin karmaşıklığı dışında oranların da yüksek olması gibi nedenler, yatırımcıların ülkemize gelmesini engelleyen unsurlar olarak sayılabilir.

Doğrudan yabancı yatırımları çekebilmek ve uluslararası pazardan aldığı payı arttırabilmek açısından ülkemizin avantajları ve dezavantajları şöyle sıralanabilir (<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ/OCAK2003/dünya.htm>).

Avantajlar:

- Coğrafi konum,
- Satın alma gücü ve tüketim kalıpları değişen 70 milyonluk nüfus,
- Nitelikli, verimli ve rekabet edebilir maliyette genç işgücü,
- Dinamik ve dışa açık ekonomi,
- Gelişmiş ulaşım ve iletişim altyapısı,
- Liberal bir yabancı sermaye mevzuatı,
- Dünyanın önde gelen çok uluslu şirketlerinin ülkedeki varlığı,
- Avrupa Birliği'ne tam üyelik yolunda atılan adımlar vb.

Dezavantajlar:

- Ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklar ve uzun süreli planların yapılamaması,
- Ülke içinde ve komşu ülkelerde gerginlikler, bölgedeki belirsizlikler,
- Avrupa Birliği ile ilişkilerde belirsizlikler,
- Kayıt dışı ekonomi,
- Hukuk sistemi ve adalet mekanizmasındaki aksaklıklar,
- Dış tanıtımda yetersizlikler,
- Özel sektörde yönetim eksiklikleri vb.

Bahsedilen avantajlardan yüksek düzeyde yararlanılabilir ve dezavantajlar da ortadan kaldırılabılır ya da asgari düzeye indirgenebilir ise hem ülkemizin dünya yabancı sermaye pazarından aldığı payı arttırmak, hem de gereksinim duyduğumuz finansmanı sağlamak mümkün olabilir.

IV. TÜRKİYE'DEKİ YABANCI SERMAYENİN TURİZM SEKTÖRÜ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dünyanın en hızlı gelişen sektörlerinden biri olan turizm, ülkemizde de gelişmesini sürdürmektedir. Turizmin gelişmeye başladığı 1980'li yıllardan günümüze kadar olan dönemdeki gelişme eğilimleri incelendiğinde, sektörün önemi daha da ortaya çıkmaktadır. 1980 yılında ülkemizi ziyaret eden yabancıların sayısı 1.228.000 kişi iken 2005 yılında bu sayı 21 milyon, 2006 yılında ise 20 milyon kişiye ulaşmıştır. Bunun sonucu olarak OECD ülkelerinde yabancı turist girişi itibariyle son yıllarda en hızlı gelişen ülke Türkiye olmuştur. Elde edilen turizm gelirleri açısından durum değerlendirildiğinde, 1980 yılında 400 milyon dolar gelir elde edilirken, 2005 yılı itibariyle turizm gelirimiz 18 milyar ABD Dolarına, 2006 yılında da yaklaşık 17 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. Turizm gelirlerinin GSMH içindeki payı dikkate alındığında 1980 yılında turizmin payı %0,7 iken 2005 yılında %5,5'e yükselmiştir. İhracat içindeki payı ise 1980 yılında %13,8 iken 2005 yılında %25 düzeyindedir. Bütün bu değerler, turizm sektörünün, ülkemiz ekonomisi açısından önemli bir sektör olduğu gerçeğini bir kez daha ortaya koymaktadır (<http://plan9.dpt.gov.tr>; <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberbultenleri.doc>).

Modern ekonomik yapıda hizmetler sektörü içinde yer alan turizm sektörünün, yarattığı ekonomik etkiler ve diğer sektörlerle işbirliği açısından taşıdığı önem büyüktür. Turizm sektörü, taşıdığı özellikler nedeniyle diğer sektörlerle etkileşim içindedir. Sektör, turistik ihtiyaçların karşılanmasında ekonominin bütün kesimlerinden yararlanmakta; bazı sanayi kollarını doğrudan doğruya içine alıp kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirmekte, diğer sanayi kolları ile tarım sektörü ürünlerinden de büyük ölçüde yararlanmaktadır (Olahı ve Timur, 1988:238-241). Bunun sonucu olarak da iç ve dış turizm hareketlerinin yarattığı gelir-tüketim hacmi, turizm sektörü ile birlikte diğer sektörlerde de canlanmaya neden olmaktadır. Dolayısıyla turizm sektöründe gerçekleştirilen yabancı sermaye yatırımlarının artması, diğer sektörleri de etkileyecektir.

İster ulusal ekonomi düzeyinde isterse, turizm sektörü açısından, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesini gerektiren birçok sebepleri ve dolayısıyla da birçok yararları söz konusudur. Bunlar (Olahı ve Timur, 1985, 129):

1. Türkiye'nin gerek ulusal ekonomi düzeyinde tespit edilen büyüme hızı, gerekse turizm sektöründe gelişme hedeflerine ulaşabilmesi; büyük sermaye yatırımlarını gerekli kılmaktadır. Ülke şartlarına uygun dengeli, ölçülü ve bilinçli bir yabancı sermaye politikasının uygulanması zorunluluğu ile, gerek ekonomik sektörlerde, gerekse turizm sektöründe bazı ekonomik yatırımların finansmanına katkı sağlanmış ve ek kapasitelerin de yaratılmasına imkan verilmiş olacaktır.
2. Ülkede var olan işletmelerin rantabl ve uluslararası ürünlerle rekabet edebilecek kalite ve fiyatta zamana bağlı planlı üretim yapabilmeleri, modern işletmecilik formasyonunu almış, teknik ve yönetsel eğitime sahip, tecrübeli yönetici kadrosu ile sağlanabilir. Dolayısıyla yabancı sermayeye açılmak, yalnızca

sermaye yönünden değil, aynı zamanda modern yönetim ve işletmecilik sistemlerinin ülkeye girmesine ve ülke içinde yayılmasına da faydalı olacaktır.

3. Yabancı sermaye kullanımı, turizm sektöründe diğer birçok sektörlere oranla daha büyük risklerin paylaşılmasını sağlaması açısından da yararlıdır. Çünkü, turizm talebi, dünyada ve ülkede yaşanan her türlü olumsuz olaylardan (ülkenin içinde bulunduğu coğrafi bölgede savaş ortamının olması, terör olayları, siyasi huzursuzluk vb.) anında etkilenebilen bir özelliğe sahiptir. Bu gibi durumlarda ülkemize yönelik talepte önemli azalmalar söz konusu olabilmektedir. Yabancı yatırımcının, bu açıdan ortaya çıkabilecek riskleri yerli yatırımcı ile paylaşması söz konusu olabilir.
4. Yabancı sermaye yatırımlarının getireceği ek kapasite ve hizmetlerle döviz gelirleri artarken, yatırım ve hizmetler için kendi dış kaynaklarını kullanmaları da döviz çıkışlarını azaltacaktır.
5. Ülkenin sanayi ve turizmde en büyük sıkıntılarından birisi olan uluslararası pazarlamada, pazarlamanın en önemli elemanlarından birisi, pazarlama kanallarıdır. Bu kanallara girebilmek için, sanayi sektöründe olduğu kadar, turizm sektöründe de dış ülkelerdeki rakiplerle rekabet edebilmek için tüketici bazında itibarlı, tanınmış markaların desteğini alma, dolayısıyla güçlü pazarlama kuruluşlarına sahip işletmelerle işbirliği yapma gerekliliği bulunmaktadır. Bu durumda yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü, yabancı sermayenin izlediği temel amaç olan karlılık hedefi, dış piyasalarda talep yaratma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir.
6. Turizm alanındaki faaliyetlerde yabancı sermayenin kullanımı, rakip ülkelerin turist potansiyeli durumunda olan ülkelere yapacakları olumsuz propagandaları da önemli ölçüde etkiler. Bölgede ve ülkede yaşanan olumsuzluklarda, yabancı yatırımcı hem kendisine yönelik hem de yatırımın bulunduğu ülkeye yönelik olumsuz propagandaların olumluya çevrilmesi aşamasında etkili olabilmektedir.
7. Turizm sektöründeki varlıkların daha çok sabit varlıklardan oluşması, ana sermayenin, faaliyetlere ara verilerek geriye dönüşümü neredeyse imkansızdır.
8. Turizm sektöründe üretim, “emek-yoğun üretim” tekniğine dayandığından, yabancı sermaye yatırımı, istihdam olanaklarını da geliştirir. Kurulacak yeni turizm tesisleri, yeni iş olanakları yaratacağından, ülkenin istihdamını olumlu yönde etkileyecektir.
9. Turizm sektörü hizmet üretmeye yönelik faaliyetlerden oluştuğundan, dışa bağımlı bir sektör niteliği göstermez. Çünkü, turizm sektöründe yabancı sermaye, diğer sanayi sektörlerinin tersine faaliyet döneminde yeni ve önemli ithalat zorluğu ve buna bağlı olarak da döviz ihtiyacını yaratmaz.

Uzun vadeli, yüksek maliyetli, makro ölçekte ekonomiye katkısı yüksek olan turizm sektörüne ait yatırımların desteklenmesi gerekmektedir. Çünkü, özkaynak ve teşviklerin yetersiz olduğu bir ortamda yabancı sermaye, sektör açısından umut olarak görülmektedir (Yağcı, 2002: 143).

Türkiye’de turizm amaçlı olarak gerçekleştirilen yabancı sermaye girişleri incelendiğinde, 2003 yılından sonra önemli girişlerin olduğu söylenebilir. Gelen yabancı

sermaye miktarı açısından bir değerlendirme yapıldığında, 2003 yılına kadar olan dönemde, turizm sektöründe 404 milyon ABD Doları yabancı sermaye girişi olmuştur. (<http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ybsyeniturk.htm>). 2003 yılından sonraki yabancı sermaye girişleri aşağıdaki tabloda izlenebilir.

Tablo 7. Yıllar İtibariyle Hizmetler Sektöründe Yabancı Sermaye Girişleri
(Milyon \$)

Yıllar	2003	2004	2005	2006*
Sektörler				
Elektrik, Gaz ve Su	86	69	4	60
İnşaat	8	23	100	403
Toptan ve Perakende Tic.	92	103	68	62
Oteller ve Lokantalar	4	1	42	15
Ulaş., Haberleşme Hizm.	2	639	3.250	6.271
Mali Aracı Kur. Faaliyetleri	51	69	4.016	6.115
Gayrimenkul Kiralama	6	3	29	35
Diğer	33	89	177	1.657
Hizmetler Toplamı	282	996	7.686	14.618
Genel Toplam	745	1.291	8.519	15.867

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2007, Ankara.

(*): Geçici veriler (Kasım ayı itibariyle)

Ülkemize gelen yabancı sermaye girişleri hizmetler sektörü açısından incelendiğinde, ulaştırma ve haberleşme hizmetleri ile mali aracı kuruluşların faaliyetlerinin ilk iki sırayı aldığı görülür. Özellikle 2006 yılı Kasım ayı itibariyle gelen yabancı sermaye girişinin %78'i bu iki sektörde gerçekleşmiştir.

Turizm sektörü açısından değerlendirdiğimizde ise yabancı sermaye girişlerinin oldukça dalgalı ve düşük olduğu görülmektedir. 2003 yılında 4 milyon ABD Doları sermaye girişi yaşanırken, 2004 yılında sadece bir milyon ABD Doları sermaye girişi sağlanabilmiştir. 2005 yılına gelindiğinde ise 42 milyon ABD Dolarına yükselen yabancı sermaye girişi, 2006 yılının Kasım ayına kadar olan dönemde 15 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 8. Hizmetler Sektörü İçinde Turizm Sektörünün Payı

(Firma Sayısı)

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006*	1954-2006	Sektör Payı (%)
Hizmetler							
Elektrik, Gaz ve Su	5	7	15	12	40	142	1,2
İnşaat	21	29	137	348	397	1.110	9,8
Toptan ve Perakende Tic.	207	433	911	809	783	4.926	43,3
Oteller ve Lokantalar	44	59	78	184	208	1.137	10,0
Ulaştırma, Haber. Hizm.	44	96	219	262	271	1.268	11,1
Gayrimenkul Kiralama	38	89	236	525	672	1.900	16,7
Diğer	34	86	92	194	221	895	7,9
Hizmetler Toplamı	393	799	1.688	2.334	2.198	11.378	100
Genel Toplam	498	1.108	2.120	2.879	3.087	14.782	

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2007, Ankara.

(*): Geçici veriler (Kasım ayı itibariyle)

Tabloda da görüldüğü gibi, hizmetler sektörü içinde toptan ve perakende ticaret önemli bir paya (%43,3) sahiptir. Bunu, gayrimenkul kiralama, ulaştırma ve haberleşme hizmetleri ile turizm izlemektedir. Hizmetler sektörü içinde turizm sektörünün payı firma sayısı açısından yıllar itibariyle incelendiğinde, sürekli bir artışın olduğu görülmektedir. 2002 yılında 44 olan yabancı sermayeli firma sayısı, 2004 yılında 78'e, 2005 yılında 184'e, 2006 yılı Kasım ayı verilerine göre ise 208'e ulaşmıştır. Turizm sektörü, %10'luk pay ile hizmetler sektörü içinde dördüncü sırada yer almaktadır. Ancak, ulaştırma hizmetleri de turizm faaliyetleri kapsamında değerlendirildiğinde, turizm sektörünün payı daha da (%21.1) artmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yabancı sermaye, günümüzde yabancı yatırımların kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasına başlamasıyla birlikte, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan bütün ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, gereksinim duydukları sermaye birikimini sağlama aracı olarak yabancı sermayeye yönelmektedirler. Bu tür ülkeler, yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek amacıyla bir takım düzenlemeler yaparak cazip koşullar hazırlamaya çalışmaktadır. Türkiye de bu ülkelerden birisidir.

Yabancı yatırımcıları ülkemize daha fazla çekebilmek amacıyla 2003 yılında yürürlüğe giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu ile yabancı sermayenin yatırım yapma koşulları kolaylaştırılmış, izin sistemi bilgilendirme sistemine dönüştürülmüş, bütün bunlar ekonomik istikrarla desteklenince, yabancı yatırımcı için ülkemiz cazip bir ülke konumuna gelmiştir.

Yabancı sermayeden sermaye açığını kapatmak, işsizliğe çözüm bulmak, teknoloji getirmek, gelişmiş ve sermaye ihraç eden ülkelerin siyasi ve ekonomik desteğini sağlamak, insan kaynaklarını geliştirmek, tanıtıma katkı sağlamak, çevresel korumaya destek vermek gibi beklentiler, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından yabancı sermayeye ayrı bir önem vermeyi gerektirmektedir.

Yabancı sermaye bütün bu yararları sağlarken, bunların karşılığında her ticari faaliyet türünde olduğu gibi, yabancı sermaye yatırımı için de en temel güdü kâr elde etmektir. Bu nedenle kâr, devamlılık arz etmelidir. Kârın devamlılığını sağlayan en önemli etken ise, istikrardır. Yabancı sermayenin herhangi bir ülkeye yatırım kararı alırken, istikrarla birlikte aradığı diğer önemli bir husus da ekonomik politikaların tutarlılık ve devamlılık arz etmesidir.

Gelişmekte olan ülkeler gibi Türkiye’de de beklentilerin yüksek olduğu doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla ilgili geleceğe yönelik beklentiler oluşturulurken, dünya ekonomisinin genel durumu ve doğrudan yatırımların dünyadaki dağılımının göz önünde bulundurulması gerekir.

Turizm sektörü, doğrudan yabancı sermaye yatırımları için hem sürükleyicilik özelliğine sahip bir sektör olarak gelişmesini sürdürmekte, hem de ülke ekonomisi açısından önemli katkı sağlayan bir sektör niteliğindedir. Türkiye’nin sahip olduğu tarihsel, kültürel ve doğal kaynaklar rakipleri ile karşılaştırıldığında, önemli avantajlara sahip olduğu görülür. Bu nedenle, turizm sektörünün ülkemiz ekonomisi açısından özel bir sektör olarak ele alınması ve yatırımlara ayrı bir öncelik ve ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Özellikle, 2003 yılından itibaren turizm gelirlerindeki olumlu yöndeki hızlı gelişme, turizm sektörüne de yabancı sermaye açısından özellikli bir sektör olma niteliği kazandırabilir. Ülke gelirlerine önemli katkılarda bulunan bir sektörün desteklenmesi ileride daha yüksek gelirler elde edilmesine yardımcı olabilir. Turizm sektöründe de, diğer ülkelerle rekabet edebilmek için güçlü pazarlama kuruluşlarına sahip işletmelerle işbirliği yapmak gerekliliği konusunda yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun sebebi ise, yabancı sermayenin izlediği temel amaç olan karlılık hedefinin, dış piyasalarda talep yaratma zorunluluğunu da beraberinde getirmesi olabilir.

Yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi için genel nitelikteki önlemlerin yanında, turizm sektörüne has bazı önlemlerin de alınması zorunluluğu söz konusudur. Bunlar:

- Ekonomik istikrara devamlılık kazandırmak,
- Alt-yapının geliştirilmesine olanak sağlamak,
- Kamu ve özel kesimin birlikte dış tanıtım faaliyetlerine daha fazla ağırlık vermesini sağlamak,
- Yabancı yatırımcılara yatırım alanlarını ve projelerini tanıtmak, yer seçimi, kapasite, yatırım türü gibi yönlendirici konularda yardımcı olmak.

Gerek ülke ekonomisi, gerekse turizm sektörü açısından yabancı sermayenin, yatırım için gerekli finansmanın sağlanması, yatırım riskinin paylaşılması, yeni yönetim tekniklerinin uygulanması ve pazarlama olanaklarının artırılması gibi avantajlarının

yanında, uzun vadede ülke ekonomisine katkısının çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

Hem milli ekonomi düzeyinde, hem de turizm sektörü açısından, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesini gerektiren sebepler ve yararlar, söz konusu yabancı sermayenin ülkemiz açısından ne kadar önemli olduğunun da bir göstergesidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları konusunda ülkeler, avantajlarını ve dezavantajlarını iyi analiz etmeli, avantajlarını arttıracak, dezavantajlarını en aza indirecek uygulamalar içinde olmalıdır.

KAYNAKÇA

- BAL, Harun (2000). “Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uluslararası Kuruluşların Faaliyetleri ve Türkiye Ekonomisinde Yabancı Sermaye Yatırımları”, *Çukurova Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Adana.
- BAŞOL, K., ve Diğerleri (1995). *Türkiye Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- ÇETİNKAYA, Murat (2004). “Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi” *Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:11, Konya.
- DELİCE, Güven (2005). “Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistiklerinde Kullanılan Verilerin Kalitesi ve Güvenilirliği”, *Çukurova Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı: 2, Adana.
- DİRİMTEKİN, Halil (1989). *Türkiye Ekonomisi*, Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir.
- Hazine Müsteşarlığı, (2006). *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2005 Yılı Raporu*, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Hazine Müsteşarlığı, (2007). *Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni*, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Ankara.
- İYİBOZKURT, Erol (1985). *Uluslararası İktisat Teorisi*, Uludağ Üniv. Yayınları, Yayın No: 3-043-0117, Bursa.
- KAHRAMAN, Nüzhet (1997). *Turizm Yatırım Projeleri Analizi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- KARLUK, Rıdvan (2001). “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyümeye Katkısı”, *Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye*, T.C. Merkez Bankası Yayınları, Ankara.
- KARLUK, Rıdvan, ZILLIOĞLU (1988). O. S. *Uluslararası İktisat*, Anadolu Üniv. Eskişehir
- KÜTÜKOĞLU, Nubahat (1992). “Tanzimat Döneminde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri”, *150. Yıl Tanzimat*, TTK Yayınları, Ankara.
- OLALI, Hasan, TİMUR, Alp (1985). *Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri*, Enka Spor Eğitim ve Sosyal Yardım Vakfı. İstanbul.
- OLALI, Hasan, TİMUR, Alp (1988). *Turizm Ekonomisi*, Ofis Ticaret Matbaacılık Şti., İzmir.
- Resmi Gazete, 17.06.2003.
- SEYİDOĞLU, Halil (1996). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama*, Güzem Yayınları No: 11, İstanbul.
- SEYİDOĞLU, Halil (1999). *Uluslararası İktisat*, 13. Baskı, İstanbul.
- TUTAR, Erdinç (1990). “Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi”, *Turizm Yıllığı*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ankara.
- YAĞCI, Özcan (2002). “Dünyada ve Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Trendleri Çerçevesinde Türkiye Turizm Sektörüne Yönelik Bir Değerlendirme”, *First Tourism Congress of Mediterranean Countries*, Antalya.

<http://www.hazine.gov.tr/yayin/SureliYayinlar/HazineDergileri/Sayi12/hakanozyildiz.pdf>
(03.03.2006).

<http://dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/Ocak2003/dunya.htm> (09.05.2006)

<http://plan9.dpt.gov.tr> (13.10.2006)

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/dtdergi/ocak98/cokulus.htm>. (09.05.2006)

<http://www.hazine.gov.tr/stat/yabser/ybsyeniturk.htm>. (30.03.2005)

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberbultenleri.doc>. (01.02.2007)